

УДК 347.724:347.9(477)

Володимир Цікало,*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА АКЦІОНЕРА НА ОBOB'ЯЗКОВИЙ ВИКУП АКЦІЙ ТОВАРИСТВОМ

Стаття присвячена правовому аналізу умов здійснення та способів захисту права акціонера на обов'язковий викуп належних йому акцій товариством. Сутність цього права полягає в тому, що в разі прийняття загальними зборами акціонерного товариства вирішального (вагового, кардинального) рішення, в його акціонерів виникає можливість вимагати від товариства викупу в них належних їм акцій. Однією з умов здійснення права на обов'язковий викуп акцій є подання акціонером товариству письмової вимоги про реалізацію права на обов'язковий викуп. З урахуванням того, що акціонерне товариство може ухилитися від укладання договору купівлі-продажу акцій на вимогу акціонера, доцільним є застосування такого способу захисту порушеного права, як укладання договору за рішенням суду.

Ключові слова: акціонер, обов'язковий викуп, здійснення, захист.

Постановка проблеми. У статті 68 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено право акціонера на обов'язковий викуп належних йому акцій акціонерним товариством. У юридичній літературі це право отримало назву «**право на незгоду**» [1, с. 31–32; 2, с. 89], а його суб'єктів називають «**акціонери, що голосували «проти» (незгодні з прийняттям рішень загальними зборами товариства)**» [3, с. 21; 4, с. 14]. З моменту його запровадження у вітчизняне законодавство умови здійснення та захисту зазначеного суб'єктивного цивільного права зазнали істотних змін, які потребують додаткового дослідження.

Загальним питанням змісту, реалізації та співвідношення з учиненням товариством значного правочину приділила увагу низка українських учених, таких, наприклад, як О.І. Виговський, О.М. Вінник, Є.М. Даниленко, Г.І. Здороноук, М.М. Капеліст, О.Р. Кібенко, В.М. Коссаєк, С.С. Осадчук, В.В. Рябота, А.В. Смітюх, А.В. Сороченко, І.В. Спасибо-Фатеева, Ю.В. Хорт та інші. Разом із тим недостатньо дослідженими залишаються умови здійснення і способи захисту права на обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонера.

Мета статті – необхідно встановити сутність права на обов'язковий викуп акцій товариством; умови здійснення цього права; момент, із якого в акціонера виникає право на захист у разі відмови товариства від обов'язкового викупу акцій; можливі способи захисту права акціонера на обов'язковий викуп його акцій товариством.

Виклад основного матеріалу. Сутність права на обов'язковий викуп акцій товариством полягає в тому, що в разі прийняття загальними зборами акціонерів рішення, яке має вирішальне (вагоме, кардинальне) значення для акціоне-

ра, в останнього виникає можливість вимагати від акціонерного товариства викупу в нього належних йому акцій. При цьому законом не встановлено необхідності продажу акціонером усіх (повного пакету) акцій. Акціонер може вимагати придбання в нього певної кількості (частини пакету) акцій. Через це важко погодитися з тими авторами, які ототожнюють право на обов'язковий викуп із правом на вихід із товариства [5, с. 380]. Здійснення права акціонера на обов'язковий викуп акціонерним товариством належних йому акцій не завжди має своїм наслідком припинення правовідносин між акціонером і товариством.

За змістом ст. ст. 68 і 69 Закону України «Про акціонерні товариства» можна виділити такі умови здійснення права акціонера на обов'язковий викуп у нього товариством простих акцій:

- реєстрація акціонера для участі в загальних зборах товариства;
- голосування акціонером-власником простих акцій «**проти**» рішень про: 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства; 2) надання згоди на вчинення товариством значних правочинів; 3) попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів; 4) надання згоди на вчинення товариством правочину, щодо якого є заінтересованість; 5) зміну розміру статутного капіталу;
- прийняття товариством одного з перелічених рішень;
- складення переліку акціонерів, які мають право вимагати здійснення обов'язкового викупу належних їм акцій;
- повідомлення товариством акціонерів про право вимоги обов'язкового викупу акцій із зазначенням ціни викупу;
- подання акціонером товариству письмової вимоги про реалізацію права на обов'язковий викуп;

– здійснення товариством оплати вартості акцій;

– учинення акціонером усіх дій, необхідних для набуття товариством права власності на акції, обов'язкового викупу яких він вимагає.

Указані умови здійснення права на обов'язковий викуп акцій товариством мають істотне значення й потребують належного розуміння.

Першою умовою здійснення права на обов'язковий викуп акцій товариством є **реєстрація акціонера для участі в загальних зборах акціонерів**. «Право вимагати обов'язкового викупу акцій чітко і недвозначно пов'язується законодавцем з участю у загальних зборах...» [6, с. 36]. На думку Г.І. Здоронюк, ця умова не узгоджується з правовою природою участі в загальних зборах товариства, яка є не обов'язком, а правом акціонера. «Акціонера в імперативному порядку зобов'язують брати участь у загальних зборах товариства, хоча згідно із законодавством це є правом, а не обов'язком акціонера» [7, с. 39]. У цьому контексті треба зазначити, що обов'язкова реєстрація для участі в загальних зборах акціонерів не обтяжує механізм реалізації акціонером його права на незгоду, а є однією з умов здійснення іншого права – права участі в товаристві. Відповідно до абз. 3 ч. 3 ст. 40 Закону України «Про акціонерні товариства», акціонер, який не зареєструвався, не має права брати участь у загальних зборах. Отже, реєстрація акціонера в загальних зборах не суперечить правовій природі його участі в управлінні товариством, оскільки не зобов'язує останнього взяти участь у роботі вищого органу управління, а є лише однією з умов здійснення цього права.

Другою умовою здійснення права акціонера на викуп належних йому акцій незалежно від волі акціонерного товариства є **голосування «проти» одного з рішень, установлених законом**. Ця умова, на думку Ю.В. Хорт, неправомірно обмежує реалізацію акціонером права вимагати обов'язкового викупу акцій, якщо він не був присутній під час прийняття такого рішення або зареєструвався для участі в голосуванні, але утримався від голосування [8, с. 113]. Загалом не заперечуючи думки автора, варто звернути увагу на те, на якому етапі згідно з вітчизняним законодавством акціонер може висловити свою «незгоду» з прийняттям певного рішення, що має вирішальне (вагоме, кардинальне) значення для акціонера. Відповідно до ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства», така незгода може бути висловлена акціонером лише в процесі голосування, тобто під час прийняття рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу. Це означає, що незгода з рішенням ні «до», ні «після» його прийняття правового значення немає. Уважаємо, що така позиція законодавця не узгоджується з підставами для здійснення права на обов'язковий викуп акцій товариством.

Згідно з ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства», підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій є прийняття товариством вирішального (вагомого, кардинально-

го) рішення, яке створює для акціонера істотні правові наслідки. Саме характер такого виду рішення обумовлює виникнення в акціонера можливості звернутися з вимогою до товариства про обов'язковий викуп акцій. Не спосіб волевиявлення акціонера, а саме вид рішення, яке було прийнято загальними зборами, є визначальним у цій законодавчій конструкції. Тому вимога про обов'язковий викуп акцій товариством має залежати передусім не від того, як голосував акціонер або чи взагалі він брав участь у голосуванні, а від того, яке рішення було прийнято на загальних зборах. Якщо загальні збори товариства прийняли одне з рішень, установлених законом, акціонер повинен мати можливість вимагати від товариства обов'язкового викупу належних йому акцій незалежно від того, чи він був присутній на зборах, брав участь у голосуванні чи голосував «проти» прийняття відповідного рішення. Принциповим у цій ситуації є лише випадок, коли акціонер проголосував «за» одне з рішень, передбачених законом. У такому разі він виявив свою згоду з таким рішенням і не може претендувати на обов'язковий викуп акцій товариством.

На підставі наведеного вище пропонуємо першу частину першого речення ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» викласти в такій редакції: «Кожний акціонер-власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо загальними зборами прийняте одне з передбачених нижче рішень (окрім випадків, коли акціонер голосував «за» їх прийняття): ...». Така редакція відповідної правової норми дасть можливість акціонеру виявити свою незгоду з прийнятим загальними зборами рішенням на трьох етапах: 1) **до його прийняття** (якщо акціонер не зареєструвався для участі в загальних зборах); 2) **у процесі його прийняття** (якщо акціонер голосував «проти» прийняття відповідного рішення); 3) **після його прийняття** (якщо акціонер зареєструвався для участі в загальних зборах, але не брав участі в голосуванні).

Єдиним винятком є ситуація, коли акціонер голосував «за» прийняття рішення, передбаченого законом. У такому випадку його не можна вважати таким, що незгодний із прийняттям рішення загальними зборами акціонерів.

Однією з наступних умов здійснення права на обов'язковий викуп акцій є **повідомлення товариством акціонерів про право вимоги обов'язкового викупу акцій із зазначенням ціни викупу акцій**. Таке повідомлення має бути здійснено протягом не більше ніж п'ять робочих днів після прийняття загальними зборами рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій.

Ураховуючи те, що ціна викупу акцій є істотною умовою майбутнього договору про обов'язковий викуп, тобто одним із визначальних критеріїв під час голосування на загальних зборах щодо питань, які можуть стати підставою для такого викупу, вона повинна бути відома акціонерам до моменту проведення загальних зборів.

Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства», ринкова вартість акцій визначається станом на день, що передує дню опублікування повідомлення про скликання загальних зборів, на яких може бути прийнято рішення, яке є підставою для вимоги обов'язкового викупу. Отже, акціонерне товариство має можливість розмістити цю інформацію в повідомленні про скликання загальних зборів. Відомості про ціну обов'язкового викупу акцій повинні міститися в цьому повідомленні, оскільки право звернутися з вимогою про їх викуп виникає вже з моменту прийняття відповідного рішення загальними зборами акціонерного товариства, а не з моменту отримання акціонером повідомлення товариства про право вимоги обов'язкового викупу.

Акціонер, який подає вимогу про обов'язковий викуп, повинен володіти інформацією про ціну викупу. Зважаючи на ці обставини, погоджуючись із науковою думкою щодо необхідності попереднього повідомлення акціонерів про вартість акцій у разі їх викупу товариством [1, с. 35; 8, с. 115], пропонується ч. 3 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» доповнити новим пунктом: «... ціну обов'язкового викупу акцій у разі прийняття одного з рішень, визначених статтею 68 цього Закону».

Ще однією умовою здійснення права акціонера на обов'язковий викуп товариством його акцій є **подання акціонером товариству протягом 30 днів після прийняття загальними зборами рішення, письмової вимоги про реалізацію права на обов'язковий викуп**. За своєю правовою природою ця вимога є різновидом оферти (пропозиції до укладання договору). Вона відповідає всім ознакам оферти, встановленим у ст. 641 Цивільного кодексу України: спрямована до конкретної особи (акціонерного товариства); містить усі істотні умови майбутнього договору купівлі-продажу акцій; виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною в разі її прийняття іншою стороною. Проте ця пропозиція має важливу особливість: інша сторона (акцептант) не може відмовитися від її прийняття й повинна надати згоду на пропозицію до укладання договору.

Отже, за співвідношенням із прийняттям пропозиції до укладання договору (акцептом) можна виділити два види оферти:

1) не обов'язкова для прийняття іншою стороною (власне пропозиція);

2) обов'язкова для прийняття іншою стороною (вимога).

Письмову вимогу акціонера про обов'язковий викуп акцій не можна вважати акцептом на укладання договору обов'язкового викупу, оскільки їй не передує пропозиція до його укладання. Повідомлення акціонерного товариства про право вимоги викупу акцій, яке здійснюється протягом не більше як п'ять робочих днів після прийняття загальними зборами рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу, не є пропозицією до укладання договору (офертою), тому що:

1) здійснюється після виникнення права акціонера на подання товариству письмової вимоги про обов'язковий викуп акцій;

2) здійснюється не суб'єктом права на примусовий викуп (акціонером), а зобов'язаною стороною (товариством).

Зважаючи на ці аргументи, важко погодитися з позицією Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, викладеною нею в абз. 7 п. 10 Роз'яснення «Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій» від 10.08.2010 № 7. Відповідно до цього Роз'яснення, наявності двох документів, а саме повідомлення про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, здійсненого в письмовій формі та скріпленого печаткою акціонерного товариства, і письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій, оформлених належним чином, достатньо, щоб уважати, що між акціонерним товариством та акціонером укладено договір про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій у письмовій формі. Документами, які є підтвердженням укладання договору, є письмове повідомлення акціонерного товариства про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру, та підтвердження відправлення на адресу товариства письмової вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій [9]. У наведеному випадку положення ч. 1 ст. 207 Цивільного кодексу України щодо вининення правочину в письмовій формі, якщо його зміст зафіксовано в кількох документах, у тому числі листах, якими обмінялися сторони, не можуть бути застосовані. Повідомлення акціонерного товариства про право вимоги обов'язкового викупу акцій не є офертою (пропозицією до укладання договору), оскільки товариство не вважається особою, яка може ініціювати укладання такого договору. Право пропонувати (вимагати) укладання договору про обов'язковий викуп акцій належить виключно акціонеру, а не товариству.

У свою чергу, акціонерне товариство протягом 30 днів після отримання письмової вимоги акціонера зобов'язане провести оплату вартості акцій. У цей самий строк, згідно з ч. 1 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства», договору між акціонером і товариством про обов'язковий викуп акцій має бути надана письмова форма. Разом із тим законом не встановлено правового наслідку недотримання письмової форми договору про обов'язковий викуп акцій у вигляді його нікчемності. Якщо ж такий договір у вигляді окремого документа не був підписаний, то **оплату акціонерним товариством вартості акцій варто вважати прийняттям вимоги акціонера (акцептом), що означає укладання з ним договору купівлі-продажу акцій**. У разі неоплати в установлений строк вартості акцій в акціонера виникає право вимагати в товариства її проведення (стягнення заборгованості з вартості акцій).

Право акціонера вимагати обов'язкового викупу акцій не є елементом виконання вже

укладеного договору купівлі-продажу (договірною зобов'язання), а реалізується на етапі його укладання. Такий елемент права на обов'язковий викуп акцій, як право вимагати в товариства їх оплати, виникає після спливу 30-денного строку від дня отримання товариством вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій. Протягом цього тридцятиденного строку в товариства є можливість підписати договір викупу акцій і здійснити оплату або ж без підписання такого договору оплатити ціну обов'язкового викупу.

На цьому моменті наголошують також у практиці контролю за діяльністю акціонерних товариств. Так, постановою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на акціонерне товариство накладено санкцію за правопорушення на ринку цінних паперів, яке полягало в тому, що товариство протягом 30 днів із моменту отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій не здійснило сплату вартості цих акцій, що вказує на порушення товариством вимог, установлених ч. 3 ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» [10].

Особливості здійснення права на обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій належних акціонерів безпосередньо впливає на ймовірні способи його судового захисту.

Самим Законом України «Про акціонерні товариства» не встановлено способів судового захисту права акціонера на обов'язковий викуп акцій. У науковій юридичній літературі звертають увагу на те, що «незгодний акціонер, який дотримався вимог статей 68 і 69 Закону України, вправі звернутися до суду за захистом свого права обов'язкового викупу належних йому акцій у разі відмови товариства оплатити такі акції, зволікання з оплатою акцій, недотримання товариством ціни викупу акцій чи форми оплати акцій» [2, с. 90]. На переконання І.В. Спасибо-Фатєєвої, у разі порушення права акціонера на обов'язковий викуп у нього акцій товариством як спосіб захисту треба застосовувати **примусення акціонерного товариства викупити акції** [11, с. 414]. Подібної позиції дотримується О.І. Виговський [12, с. 386]. Відповідно до законодавства США, судовий захист права на обов'язковий викуп акцій, яке належить акціонеру, відбувається не з його ініціативи, а на підставі заяви самого товариства. Акціонерне товариство звертається до суду з позовом про встановлення справедливої вартості акцій незгодного акціонера [1, с. 34; 2, с. 91].

З урахуванням того, що акціонерне товариство може ухилитися від укладання договору купівлі-продажу акцій на вимогу акціонера, доцільним є застосування такого способу захисту порушеного права, як укладання договору за рішенням суду і, як його наслідок, стягнення заборгованості за договором (примусове виконання обов'язку в натурі). Умови майбутнього договору повинен пропонувати сам акціонер (позивач) згідно із законом, а відповідач (акціонерне товариство) матиме можливість брати участь у їх визначенні в судовому порядку.

З урахуванням принципу свободи цивільно-правового договору (ст. 627 Цивільного кодексу України) укладання договору за рішенням суду не може бути запропоноване як загальний спосіб захисту цивільних прав, передбачений у ст. 16 Цивільного кодексу України. Водночас, за змістом абз. 2 ч. 2 цієї статті, він може бути встановлений іншим законом. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» новою частиною такого змісту: «У разі неоплати акціонерним товариством у встановлений строк вартості обов'язкового викупу акцій суд за позовом акціонера укладає договір купівлі-продажу акцій із товариством на умовах, запропонованих акціонером і визначених законом. День набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання про укладання договору купівлі-продажу акцій, вважається днем укладання відповідного договору, якщо рішенням суду не встановлено інше».

Висновки

Отже, на основі викладеного вище можемо резюмувати так:

1. У юридичній літературі право акціонера на обов'язковий викуп належних йому акцій товариством отримало назву «право на незгоду».

2. Сутність права на обов'язковий викуп акцій товариством полягає в можливості акціонера вимагати від акціонерного товариства викупу належних йому акцій, якщо загальними зборами акціонерів прийнято вирішальне (вагоме, кардинальне) рішення, яке створює для акціонера істотні правові наслідки.

3. Однією з умов здійснення права на обов'язковий викуп в акціонера акцій товариством є подання акціонером товариству протягом 30 днів після прийняття загальними зборами рішення, письмової вимоги про реалізацію права на обов'язковий викуп.

4. Для захисту права акціонера на обов'язковий викуп його акцій товариством доцільним є застосування такого способу, як укладання договору за рішенням суду і, як наслідок, стягнення заборгованості за договором (примусове виконання обов'язку в натурі).

Список використаних джерел:

1. Вінник О.М. Право на інформацію як умова реалізації корпоративних прав в українському та зарубіжному праві: порівняльний аспект / О.М. Вінник // Інформація і право. – 2016. – № 1 (16). – С. 28–36.

2. Сороченко А. Проблеми реалізації акціонерами «права на незгоду» за законодавством України / А. Сороченко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 8. – С. 89–93.

3. Правничий клуб: у спорах народжується истина // Вісник Центру комерційного права. – 2013. – № 43. – С. 21–23.

4. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / І.В. Сороченко. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2000. – 31 с.

5. Осадчук С. Міноритарний акціонер: міф чи реальність / С. Осадчук // Актуальні проблеми право-

знавства : збірник наукових праць. – Тернопіль : Видавничий центр «Вектор», 2011. – № 1. – С. 377–387.

6. Смітюх А.В. Право акціонерів вимагати обов'язкового викупу акцій у зв'язку із вчиненням акціонерним товариством значних правочинів / А.В. Смітюх, М.М. Капеліст // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 35–40.

7. Здоронюк Г. Судебная «защита» прав акціонерів / Г. Здоронюк // Юридическая практика. – 2003. – № 25. – С. 35–43.

8. Хорт Ю.В. Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів / Ю.В. Хорт // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 4. – С. 111–118.

9. Про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» :

Роз'яснення від 10.08.2010 № 7, затверджене рішенням ДКЦПФР від 10.08.2010 № 1264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.nssmc.gov.ua > content](https://www.nssmc.gov.ua/content).

10. Постанова Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.09.2012 № 733-ЦА-КП-Е [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://smida.gov.ua/docs/postanovi>.

11. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне управління : [монографія] / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.

12. Виговський О.І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О.І. Виговський. – К. : Юстініан, 2009. – 880 с.

Статья посвящена правовому анализу условий осуществления, а также способов защиты права акционера на обязательный выкуп принадлежащих ему акций обществом. Значение этого права состоит в том, что в случае принятия общим собранием акционеров существенного решения у акционеров возникает возможность требовать от общества выкупить их акции. Одним из условий осуществления права на обязательный выкуп является предоставление акционером обществу письменного требования о реализации права на обязательный выкуп. С учетом того, что акционерное общество может воздержаться от обязательного заключения договора купли-продажи акций, целесообразным считается применение такого способа защиты нарушенного права, как заключение договора на основании решения суда.

Ключевые слова: акционер, обязательный выкуп, осуществление, защита.

The article is devoted to the legal analysis of the conditions of implementation and ways of protecting the rights of the shareholder to the compulsory repurchase of the shares belonging to him by the company. The essence of this right is that if the general meeting of shareholders adopts a determinative (significant, cardinal) decision, it becomes possible for its shareholders to require from joint-stock company to repurchase the shares they own. One of the conditions for implementation of the right for compulsory repurchase of shares is the submission by the shareholder to the company of a written request for the implementation of the right for compulsory repurchase. Taking into account the fact that the joint-stock company can avoid the conclusion of a sale-purchase contract of shares at the request of the shareholder, it is expedient to apply such a method of protection of the violated right as the conclusion of a contract in accordance with a court decision.

Key words: shareholder, compulsory repurchase, implementation, protection.

